

УДК 347.965/.42:378.016+005.966](477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.3.57>

ПОРЯДОК ПРОХОДЖЕННЯ СТАЖУВАННЯ ДЛЯ НАБУТТЯ ПРАВА НА ЗАНЯТТЯ АДВОКАТСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ

Клименко Г.О.,
аспірантка кафедри юстиції
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: 0009-0007-4008-3102

Клименко Г.О. Порядок проходження стажування для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні: проблеми та перспективи реформування.

У статті досліджується інститут стажування як ключовий елемент процедури набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні. Стажування розглядається як обов'язковий етап професійного становлення майбутнього адвоката, що має не лише формальне, а й сутнісне значення для забезпечення належного рівня професійної підготовки осіб, які прагнуть набутти право на заняття адвокатською діяльністю. У межах дослідження проаналізовано положення чинного законодавства України, зокрема Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а також нормативно-правові акти органів адвокатського самоврядування, які регламентують порядок проходження стажування, визначають основні його завдання, цілі та змістовне наповнення, окреслюють функції керівника стажування та вимоги до звітних документів.

Особливу увагу у статті приділено системним проблемам функціонування інституту стажування. Підкреслюється концептуальна недосконалість чинної моделі проходження стажування, як така, що не забезпечує належного рівня практичної підготовки кандидатів до здійснення адвокатської діяльності. У статті обґрунтовується, що передбачена чинним регулюванням тривалість стажування не забезпечує достатнього часу для набуття практичних навичок, необхідних для здійснення адвокатської діяльності, а можливість його проходження у вільний від основної роботи стажиста час значною мірою нівелює освітньо-практичну цінність цього етапу професійної підготовки. Звертається увага на відсутність ефективних механізмів контролю за якістю процедури стажування та формалізований характер взаємодії між стажером і керівником стажування. Крім того, змістовне наповнення програми стажування не зазнавало оновлення протягом останніх п'яти років, попри суттєві зміни у правовому регулюванні та професійних стандартах. Вказані недоліки вимагають комплексного перегляду підходів до організації стажування в межах процедури доступу до адвокатської професії.

У статті здійснено огляд моделей стажування осіб, що мають намір набутти право на заняття адвокатською діяльністю, в окремих державах Європейського Союзу, з метою виявлення найбільш ефективних інструментів правового регулювання, які можуть бути імплементовані до національного законодавства. На підставі проведеного аналізу сформульовано пропозиції щодо вдосконалення організації процедури стажування в Україні.

За результатами проведеного дослідження наголошується на необхідності комплексного перегляду чинної моделі стажування з урахуванням принципів ефективності, прозорості та доброчесності. Такий перегляд має бути спрямований на перетворення стажування на повноцінний інструмент професійної адаптації, що забезпечує не лише формальне дотримання вимог, а й реальне формування та закріплення на практиці професійних знань, умінь і навичок, набутих у процесі теоретичної підготовки особи, яка успішно склала кваліфікаційний іспит. Реформа інституту стажування має стати важливою складовою системних змін у процедурі доступу до адвокатської професії, орієнтованих на забезпечення якості, відкритості та довіри до адвокатури як елементу правосуддя.

Ключові слова: адвокатура, адвокатська діяльність, доступ до професії адвоката, стажування, стажист, керівник стажування.

Klymenko H.O. The Procedure for completing an internship to obtain the right to practice law in Ukraine: problems and prospects for reform.

The article examines the institution of internship as a key element of the procedure for acquiring the right to practice law in Ukraine. The internship is seen as a mandatory stage of professional development of a future attorney-at-law, which has not only formal but also substantive significance for ensuring an adequate level of professional training of persons seeking to acquire the right to practice law. The study analyses the provisions of the current legislation of Ukraine, in particular the Law of Ukraine 'On the Bar and Practice of Law', as well as the regulatory legal acts of the bar self-government bodies which regulate the internship procedure, define its main tasks, objectives and content, outline the functions of the internship supervisor and requirements for reporting documents.

The article pays special attention to the systemic problems of the internship institute. The author emphasises the conceptual imperfection of the current internship model as one which does not provide an adequate level of practical training of candidates for the practice of law. The article substantiates that the duration of the internship provided for by the current regulation does not provide sufficient time to acquire the practical skills necessary for the practice of law, and the possibility of its completion in the trainee's free time largely offsets the educational and practical value of this stage of professional training. Attention is drawn to the lack of effective mechanisms for controlling the quality of the internship procedure and the formalised nature of interaction between the intern and the internship supervisor. In addition, the content of the internship programme has not been updated over the past five years, despite significant changes in legal regulation and professional standards. These shortcomings require a comprehensive review of approaches to the organisation of internships within the framework of the procedure for access to the legal profession.

The article reviews the models of internships for persons intending to be admitted to the practice of law in certain EU Member States with a view to identifying the most effective legal regulation instruments which can be implemented into pre-national legislation. On the basis of the analysis, the author formulates proposals for improving the organisation of the internship procedure in Ukraine.

Based on the results of the study, the author emphasises the need for a comprehensive review of the current internship model, taking into account the principles of efficiency, transparency and integrity. Such a review should be aimed at transforming the internship into a full-fledged tool for professional adaptation, ensuring not only formal compliance with the requirements, but also the actual formation and consolidation of professional knowledge, skills and abilities acquired in the course of theoretical training of a person who has successfully passed the qualification exam. The reform of the internship institute should become an important component of systemic changes in the procedure for access to the legal profession, aimed at ensuring the quality, openness and trust in the Bar as an element of justice.

Key words: bar, advocacy, access to the legal profession, internship, trainee, internship supervisor.

Постановка проблеми. Процедура стажування є одним із ключових етапів у процесі доступу до професії адвоката, оскільки має на меті забезпечити практичну підготовку особи, яка прагне набутися право на здійснення адвокатської діяльності. Водночас, чинна модель стажування в Україні, хоча й закріплена на рівні Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та окремих актів органів адвокатського самоврядування, не виконує в повному обсязі покладених на неї функцій. Зокрема, стажування часто розглядається як формальна вимога, яку необхідно виконати з метою отримання свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, а не як змістовний і якісний етап професійної адаптації. Це зумовлено як організаційними проблемами, так і прогалинами у правовому регулюванні. Крім того, функції керівника стажування часто обмежуються наглядом за веденням звітної документації. Додатково, чинна модель допускає проходження стажування у вільний від основної роботи час, що ще більше нівелює його освітньо-практичну цінність. Такий підхід суперечить сучасним викликам у сфері доступу до правничої професії, особливо в умовах реформування системи правосуддя та необхідності підвищення стандартів якості правничої допомоги.

Враховуючи стратегічне значення якісної професійної підготовки майбутніх адвокатів, постає об'єктивна потреба у критичному переосмисленні чинного підходу до організації стажування, його мети, структури, механізмів моніторингу й оцінювання, а також у порівняльному аналізі правових моделей, запроваджених у країнах Європейського Союзу. Саме це зумовлює актуальність дослідження проблем стажування як інструменту професійної підготовки адвокатів та формування концептуальних засад для його реформування в Україні.

Метою дослідження є всебічний аналіз чинного порядку проходження стажування для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні, виявлення ключових проблем, які перешкоджають його ефективному функціонуванню, та формулювання пропозицій щодо його концептуального оновлення з урахуванням європейських підходів, стандартів якості правничої освіти і професійної підготовки.

Стан опрацювання проблематики. Дослідженню тематики доступу до професії адвоката, зокрема такому етапу, як проходження стажування, присвячені праці Н. Бакаєвської, Т. Вільчик, В. Заборовського, В. Владишевської, Н. Пацкан та інших науковців.

Виклад основного матеріалу. Стажування є завершальним етапом у процедурі набуття права на заняття адвокатською діяльністю в Україні та покликане забезпечити практичну підготовку особи, яка успішно склала кваліфікаційний іспит, що декларується у статті 10 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Однак, особи, які протягом останніх двох років до подання заяви на складання кваліфікаційного іспиту мали щонайменше річний стаж роботи на посаді помічника адвоката, можуть бути звільнені від проходження стажування [1].

Допуск до етапу стажування здійснюється після успішного складання кваліфікаційного іспиту та отримання відповідного свідоцтва, що підтверджує готовність особи до проходження практичної підготовки в межах установленної процедури. Відповідно до чинного законодавства, тривалість проходження стажування складає шість місяців із можливістю його продовження на підставі рішення ради адвокатів регіону на строк від одного до трьох місяців за наявності обґрунтованих підстав. Таке рішення про продовження стажування може бути оскаржене до Ради адвокатів України або суду.

Зміст стажування визначається Програмою проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, затвердженою рішенням Ради адвокатів України № 72 від 21.09.2020 року, яка охоплює ознайомлення з організаційною структурою та функціонуванням адвокатури, основами адвокатської етики, основними галузями права, судовою практикою, включно із рішеннями Європейського суду з прав людини. Крім того, вона містить вимоги щодо формування практичних навичок з підготовки процесуальних документів, безпосередньої участі у судових провадженнях, а також здійснення юридичної практики під керівництвом адвоката – керівника стажування [2].

На етапі оцінювання результатів проходження стажування рада адвокатів регіону вивчає документи правового характеру, складені стажистом, звіт стажиста про результати стажування, перевіряє факт проходження останнім адаптаційного курсу в професію адвоката у Вищій школі адвокатури Національної асоціації адвокатів України, проводить співбесіду із стажистом [3]. У разі успішного проходження стажування приймається рішення про видачу особі свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю.

Загалом описана вище процедура проходження стажування, передбачена чинним законодавством України, формально відповідає базовим міжнародним стандартам професійної підготовки адвокатів і містить усі необхідні елементи для забезпечення належного рівня практичного навчання. Структурованість етапів, наявність визначеної програми, вимоги до керівника стажування, участь органів адвокатського самоврядування у контролі за процесом – усе це свідчить про спробу наближення до усталених європейських підходів. Проте, попри наявність формальної процедури, у процедурі проходження стажування зберігається низка системних проблем, які істотно знижують її ефективність та освітньо-практичну цінність.

Сучасна модель проходження стажування осіб, які прагнуть набутися право на заняття адвокатською діяльністю в Україні, залишається незмінною впродовж тривалого часу та не зазнала суттєвого нормативного оновлення. Незважаючи на те, що в межах реалізації Стратегії реформування судової системи, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки було задекларовано необхідність удосконалення зазначеної процедури, відповідні зміни на практиці так і не були імplementовані [4].

У Тіньовому звіті «Адвокатура: уроки перших років самоврядності» зверталась увага на низку критичних проблем існуючої моделі, зокрема на її невідповідність європейській практиці. Автори наголошували, що суттєвим недоліком є проходження стажування вже після складання кваліфікаційного іспиту, тоді як у більшості країн ЄС цей етап передуює іспиту та триває, як правило, два-три роки [5]. В Україні ж стажування обмежується шістьма місяцями, що є об'єктивно недостатнім для повноцінної професійної адаптації.

Питання реформування порядку проходження стажування було знову актуалізовано в Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, де, серед іншого, було окреслено необхідність запровадження прозорої процедури складання єдиного кваліфікаційного іспиту та проходження стажування, однак ці ініціативи залишилися на рівні програмних орієнтирів [6].

У Тіньовому звіті до Розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році знову було вказано на недосконалість моделі: стажування триває лише шість місяців і базується на сумарному обліку робочого часу стажиста в обсязі не менше 550 годин, з яких не менше 50 годин має становити юридична практика [7]. З урахуванням дозволу проходити стажування у вільний від основної роботи час, виникає ситуація, коли стажист, що має постійну зайнятість, фактично позбавлений можливості набути необхідні професійні навички.

Водночас офіційна позиція Національної асоціації адвокатів України, висловлена у відповідь на зазначений вище Тіньовий звіт, не передбачає визнання наявних проблем. Зокрема, НААУ стверджує, що чинна модель проходження стажування є цілком прозорою, нормативно врегульованою та такою, що відповідає вимогам законодавства [8]. Однак низка науковців, навпаки, обґрунтовано критикують чинну модель. Так, В.В. Заборовський звертає увагу на дефіцит часу, відведеного для реалізації всіх елементів Програми проходження стажування, включаючи участь у заходах з підвищення кваліфікації [9, с. 264]. Подібну позицію поділяє і О.О. Дерій, яка обґрунтовує доцільність продовження строку стажування до одного року як оптимального для належного професійного становлення майбутнього адвоката [10, с. 163]. Н.М. Бакаянова, у свою чергу, акцентує увагу не стільки на тривалості, скільки на обсязі відпрацьованого часу, що становить 550 годин, і наголошує на його недостатності для ефективного набуття навичок, необхідних для самостійного здійснення адвокатської діяльності [11, с. 270].

Таким чином, попри формальну відповідність чинної процедури стажування базовим вимогам законодавства, вона не відповідає сучасним викликам та європейським підходам до професійної підготовки адвокатів. Наукові позиції та аналітичні висновки незалежних звітів підтверджують необхідність системного перегляду моделі стажування з метою перетворення її на ефективний інструмент професійної адаптації.

З огляду на викладене, доцільним є звернення до правозастосовної практики держав-членів Європейського Союзу, де інститут стажування функціонує як повноцінний елемент професійної підготовки, інтегрований у загальну систему доступу до адвокатської професії та спрямований на забезпечення належного рівня практичної компетентності майбутніх адвокатів.

Дослідження порядку проходження стажування для набуття права на заняття адвокатською діяльністю в країнах ЄС виявляє значну різноманітність підходів. У переважній більшості країн Європейського Союзу стажування як етап професійної підготовки передуює складанню остаточного кваліфікаційного іспиту або розміщується між двома обов'язковими іспитами. Так, у Німеччині проходження дворічного юридичного стажування (Referendariat) є обов'язковим після першого державного іспиту й передуює другому, який є визначальним для доступу до юридичних професій, включно з адвокатурою [12]. У Франції майбутні адвокати проходять 18-місячну підготовку в Школі адвокатури, після чого складають іспит на отримання сертифіката про придатність до професії (CAPA) [13]. Аналогічна модель існує в Італії, де стажування тривалістю щонайменше 18 місяців є умовою допуску до іспиту на здобуття права здійснювати адвокатську діяльність [14]. У Румунії стажування розпочинається після успішного складання вступного іспиту [15]. Таким чином, європейський підхід загалом передбачає інтеграцію стажування до кваліфікаційної моделі як повноцінного етапу між академічною підготовкою та отриманням професійного статусу.

Щодо тривалості стажування, то в більшості європейських країн воно є істотно тривалішим порівняно з українською моделлю. Зокрема, у Нідерландах стажування триває три роки, у Румунії – два роки, у Португалії, Франції та Італії – 18 місяців, а в Німеччині – два роки в рамках державної системи [16]. Навіть у тих країнах, де стажування поєднується з навчанням, його загальна тривалість суттєво перевищує українські шість місяців. Така тривалість обґрунтована необхідністю забезпечення належного рівня практичного досвіду, адаптації до реалій професії та поступового засвоєння етичних, процесуальних і комунікативних навичок, притаманних адвокатській діяльності.

Структура та зміст стажування у країнах ЄС також є більш комплексними й змістовно наповненими. Як правило, стажування включає низку обов'язкових компонентів: роботу під наглядом

досвідченого адвоката (наставника), участь у підготовці процесуальних документів, відвідування судових засідань, проходження тематичних курсів і складання проміжних іспитів. У Франції стажування складається з трьох блоків: теоретичного, практичного та спеціалізованого, кожен з яких триває шість місяців. У Нідерландах стажисти, крім практики в юридичній фірмі, зобов'язані відвідувати професійну підготовку в межах програми *Beroepsopleiding Advocaten*, що містить навчальні модулі та перевірки знань. У Німеччині система референдаріату передбачає чергування стажувань у суді, прокуратурі, адвокатурі та органах державної влади, що сприяє міжгалузевій підготовці. Такий підхід дозволяє забезпечити інтегральну якість підготовки та формування всебічно підготовленого фахівця, спроможного ефективно виконувати функції адвоката в умовах зростаючих професійних викликів.

Висновки. У ході проведеного дослідження встановлено, що чинна модель проходження стажування в Україні формально відповідає законодавчо закріпленим засадам професійної підготовки майбутніх адвокатів, проте не виконує в повному обсязі свого функціонального призначення як інструменту практичної адаптації майбутніх адвокатів до реалій адвокатської діяльності. Шестимісячний строк стажування, можливість його проходження у вільний від основної роботи час, відсутність оновлення змістовного наповнення програми, формалізований характер взаємодії між стажистом і керівником стажування, а також обмежений контроль за якістю реалізації програми – усе це знижує ефективність підготовки кандидатів та не забезпечує набуття ними достатніх практичних навичок.

Порівняльно-правовий аналіз моделей стажування у країнах Європейського Союзу засвідчує, що стажування в європейських юрисдикціях здебільшого передуює або поєднується з іспитовими етапами, триває значно довше (у середньому від 18 місяців до трьох років) та реалізується як багатокомпонентний і глибоко інтегрований в систему професійної підготовки процес. Європейські моделі демонструють ефективні підходи до організації навчального процесу, який охоплює як практичну роботу, так і обов'язкове спеціалізоване навчання, проміжні оцінювання, правову соціалізацію стажистів у межах інституцій правосуддя.

У цьому контексті реформування інституту стажування в Україні має відбуватися із врахуванням кращих європейських практик та бути спрямованим на підвищення якості, прозорості та дієвості цього етапу доступу до адвокатської професії. Актуальним є не лише перегляд строків проходження стажування, а й розробка нової змістовної моделі, яка поєднує вимоги до юридичної практики, етичної культури, аналітичного мислення й правозастосування. Лише системне оновлення цього етапу забезпечить відповідність підготовки адвокатів викликам часу, сприятиме зміцненню довіри до професії та ефективному функціонуванню адвокатури як інституту правосуддя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 року № 5076-VI. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text>.
2. Програма проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, затверджена рішенням Ради адвокатів України №72 від 21.09.2020 року. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/programi/2020-09-21-programi-72_5fc64626951c3.pdf.
3. Положення про організацію та порядок проходження стажування для отримання особою свідоцтва про право на заняття адвокатською діяльністю, затверджене рішенням Ради адвокатів України від 01.06.2018 року № 80. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pologennya/2024-12-13-pologzhennya-89_67a5ebd5582e0.pdf.
4. Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, затверджена Указом Президента України від 20.05.2015 року № 276/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#Text>.
5. Тіньовий звіт. Адвокатура України: уроки перших років самоврядності (2018). Лабораторія законодавчих ініціатив. Київ, 2018. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2024/08/shadow_report_bar_19.09.2018pdf-1.pdf.
6. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затверджена Указом Президента України від 11.06.2021 року № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>.

7. Тіньовий звіт до розділу 23 “Правосуддя та фундаментальні права” Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році (2024). URL: <https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2024/09/tinovyj-zvit-rozdil-23-yes-ukrayina.pdf>.
8. Рішення № 65 “Про затвердження Офіційної позиції Національної асоціації адвокатів України щодо Тіньового звіту до розділу 23 “Правосуддя та фундаментальні права” Звіту Європейської комісії щодо України у 2023 році” від 21.09.2024 (2024). Рада адвокатів України. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2024-09-21-r-shennya-gau-65_67336ae8492aa.pdf.
9. Заборовський В.В. Правовий статус адвоката: проблеми теорії та практики : монографія. Ужгород, 2019. 650 с.
10. Дерій О.О. Актуальні питання стажування в контексті проектів законів України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». *Часопис Київського університету права*. 2018. Вип. 14. С. 161–165.
11. Бакаянова Н.М. Функціональні та організаційні основи адвокатури України : дис. д-ра юрид. наук: 12.00.10 / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2017. 395 с.
12. Lawyers Training Systems in the EU: Germany. The German Federal Bar (Bundesrechtsanwaltskammer) and the German Bar Association (Deutscher Anwaltverein). URL: https://e-justice.europa.eu/sites/default/files/2014-06/Germany_factsheet_v3_web_EU_en.pdf.
13. Décret n°2004-1386 du 21 décembre 2004 relatif à la formation professionnelle des avocats. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000805388>.
14. Decreto del Ministero della Giustizia 17 marzo 2016, n. 70 – Regolamento recante la disciplina del tirocinio per l'accesso alla professione forense ai sensi dell'articolo 41, comma 13, della legge 31 dicembre 2012, n. 247. URL: <https://www.gazzettaufficiale.it/eli/id/2016/05/19/16G00081/sg>.
15. Legea nr. 51/1995 pentru organizarea și exercitarea profesiei de avocat. URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/126008>.
16. Regulamento n.º 913-A/2015 (Série II), de 28 de dezembro / Ordem dos Advogados. - Regulamento Nacional de Estágio aprovado em Assembleia Geral da Ordem dos Advogados de 21 de dezembro de 2015. Diário da República. – Série II-E – N.º252 – 1.º Suplemento (28-12-2015), p. 37884-(3) a(...). URL: <https://portal.oa.pt/ordem/regras-profissionais/regulamentacao-aprovada-pela-oa/regulamento-nacional-de-estagio>.